

TIESA KAIP UGDYMO GĖRYBĖ

Leonas Jovaiša

Vilniaus universitetas

Stasys Šalkauskis mokslo tiesą laikė pamatine proto lavinimo gėrybe. Jis sakė: „gėrybė yra tai, kas kuria nors prasme gali būti pageidaujama, kaip siekinys“ (4, 18); „pagrindinė protinė ugdymo gėrybė yra tiesa, suorganizuota mokslo pavidalu“ (4, 20). Protinio lavinimo pamatas taip pat yra žinios, išreikštos žodžiu ar kitokiu simboliu, apskritai – informacija. Be to, tiesa taip pat yra pažiūrų ir įsitikinimų ugdymo pamatas, gėrio ir grožio pamatinė gėrybė. Proto, aukštesniųjų jausmų ir valios ugdymui reikia ne vien mokslinės, bet ir būtinės, ir transcendentinės tiesos. Žodžiu, ugdymo vyksme tiesa tampa universalia gėrybe, ypač svarbia pasaulėžiūros, pasaulėjautos, asmenybės pozicijų šiame pasaulyje ugdymui. Tad verta ją panagrinėti bent šiais požiūriais:

- kaip gamtos tiesą;
- kaip individo tiesą, gaunamą iš patirties, specialiųjų ir universaliųjų mokslų, religijos;
- kaip visuomenės tiesą.

Gamtos tiesa. Ši problema neįprasta, nes tiesos suvokimas yra žmogaus privilegija. Objektiviai jos nesą, yra tik subjekto tiesa. Tokią nuomonę lengva ginčyti.

Dar idealizmo pradininkas Platonas (3) teigė objektiviai esantį idėjų pasaulį, kur tvyro amžinosios ir nekintamos tiesos, teisingumo, gėrio ir grožio gėrybės. Tai dvasinės, dieviškos vertybės, kurias turi perimti žmonės, liūdami iš savo gyvenimo tamsaus urvo į šviesą, geriau pažindami tikrovės daiktus. Šią jo mintį apie objektyvų dvasinį pasaulį šiandien jau galima paaiškinti moderniąja fizika ir semiotika (2). Taip pat aišku, kad gamtos tiesą „suvokia“ ne tik subjektas (žmogus), bet ir kiti gamtos kūnai. Tiesa egzistuoja objektiviai.

Pagal fizikinę informacijos teoriją visi visatos kūnai, Žemės daiktai susieti informaciniais ryšiais. Jie turi galią pagal savo prigimtį ir sąlygas priimti kitų aplinkos objektų siunčiamą informaciją ir į ją reaguoti. Informacinis signalas turi apibrėžtą reikšmę. Tiesa gamtoje ir yra adekvati informacijos recepcija ir reakcija. Nuostabu, kad tas adekvatumas būna labai tikslus, todėl universumo fiziniai kūnai funkcionuoja tiksliai reikšdami visatos darną, harmoniją. Tai galima sakyti ir apie biologinius kūnus. Jie kur kas sudėtingesni. Turinčios nervų sistemą būtybės jutimo organais ir smegenimis subtiliau priima ir reaguoja į

išorės informacijos reikšmės. Tų reikšmių suvokimo adekvatumas taip pat liudija apie gyvūnijos galią pagal savo prigimtį pažinti gamtos tiesą.

Kyla klausimas, ar gamtos tiesa glūdi vien informacijos reikšmėje. Ar šioji tiesa neturi nefizinės prasmės? Jeigu ją turi, koks informacijos reikšmės ir prasmės santykis? Atsakydamas į šiuos klausimus bus aiškus panagrinėjus pavyzdį.

Niutono nustatytas visuotinės traukos dėsnis teigia, kad sąveikaujantys visatos kūnai traukia vienas kitą jėga, proporcinga tų kūnų masių sandaugai ir atvirkščiai proporcinga jų atstumo spindulio kvadratui. Šis dėsnis yra fizinė (elementarioji) informacijos reikšmė sąveikaujantiems kūnams, tarsi pranešimas, kad jie palaikytų visatos darną, harmoniją. Jos paskaičiuoti nebeįmanoma, nes ji – jau ne fizinis dydis, bet idėja, kurią realizuoja visuotinė trauka. Ta idėja ir yra traukos prasmė, o traukos dėsnis – tik priemonė visatos harmonijai reikštis. Vadinasi, nemateriali prasmė objektyviai glūdi visatoje, ir ji pirmesnė už informacijos reikšmę. Arba vėl: jeigu fizinė informacija, Saulės spindulių teikiama įvairiems Žemės kūnams, neturėtų prasmės, viskas joje sudegtų. Tad gamtos tiesa atsiskleidžia per kūnų sąveikos reikšmę ir prasmę, per jų bendravimą, per dialogą. Kažką panašaus galime pasakyti ir apie žmogaus tiesą.

Žmogaus individo tiesa. Žmogus – imliausia, jautriausia informacinė būtybė. Dėl to jautrumo ji geba pažinti tikrovę ir kartu daryti absurdiškiausias klaidas, adekvačiai priimti informaciją ir ją beprotiškai supainioti. Dabar žmogus skęsta informacijos sraute, tik protingas ugdymas gali jį gelbėti. Tam reikia tokios informacijos atrankos, kuri teiktų esmines tikrovės reikšmes ir prasmes.

Tiesioginis tikrovės pažinimas vyksta perinant informaciją jutimo organais, intelektu ją vertinant, perdurbant, žodžiu ar veiksniu ją skleidžiant. Žinome, kad žodis, kaip ir kiekvienas gamtos daiktas, teikia kitam žmogui informacinę reikšmę, o kai žodžiai susieti sakinyje, jie atskleidžia prasmę, mintį, tam tikrą tiesą ar netiesą. Mintis pirmesnė už garsinį ar rašytinį sakinį. Žodžiai, sakiniai, tekstai tėra skurdžios priemonės minčiai, prasmei, tiesai išsakyti. Čia ir verta sustoti, pamąstyti ne vien apie žodį, bet ir apie plačiąją tikrovę, kur kuriantįjį pradą sudaro nematerialūs dalykai – mintys, prasmės, tiesos. Materialioji tikrovė tėra vargana priemonė dvasiai reikštis.

Betarpiškuoju pažinimu vaikai ir suaugusieji patiria kažką naują – gera ir piktą, – bet jų kasdienė patirtis ribojasi žvilgsnio horizontu, biografijos aplinkybėmis. Apie šią patirtį pedagogui būtina žinoti, jei jis siekia veiksmingo ugdymo. Iš kur sužinoti? Individo kalboje glūdi jo patirtis. Kalba atskleidžia tikrovę. Tad reikia tyrinėti individo kalbą, jo mintis, nuostatas, biologinius, dvasinius polinkius, tai, ką jis laiko tiesa. Kai reikia koreguoti elgesį, neįgiamos patirties tyrimas leidžia atskleisti nedorybių priežastis. Žodžiu, kalba yra žinojimo šaltinis. Svarbu mokėti prakalbinti ugdytinį. Tam yra įvairių metodikų. Kalboje glūdi:

ti tiesa yra ugdymo šaltinis. Tik įtikinanti tiesa, pastiprinta patirtimi, gali klystančius ir paklydusius nuvesti į gerį.

Tiesa įgyjama ne vien betarpiška patirtimi. Knygos, meno kūriniai taip pat yra tiesos šaltinis. Seniai jau buvo kritikuojamas knyginis ugdymas, tarpinė patirtis. Atgimimo ir švietimo epochos negailestingai talžė senąją mokyklą už knyginį mokymą ir auklėjimą. Kas šia kritika visiškai patikėjo (progresyvizmas, pragmatizmas, „naujoji pedagogika“), nuriedėjo į klystkelius. Klasikinės ugdymo idėjos išlaikė amžių bandymus. Jos rėmėsi mokslo sukaupta žinia.

Specialiųjų mokslų tiesa – tai tarpinė informacija apie empirinę tikrovę. Surinktą informaciją mokslas analizuoja, klasifikuoja, sistemina, ieško priežasčių, funkcinių reiškinių ryšių, dėsningumų, išveda taisykles. Taip sukuriamos atskiros mokslinės disciplinos, žinių apie atskiras tikrovės sritis sistema. Ji teikia aukštesnę, patikimesnę tiesą apie tikrovę, negu betarpiškas buitinis esanybės pažinimas. Tad nuo seno (nuo Aristotelio laikų dėstomos gamtamokslinės disciplinos) klasikinė mokykla remiasi atskirais mokslo dalykais, jų skelbiama teisa. XX amžiuje dirbtinai ieškota mokslo disciplinų integracijos, pridaryta gausybė klaidų (Kilpatricko kompleksai ir kt.). Ką, kaip ir kiek integruoti – subtilus dalykas, sudėtingas uždavinys, kurį spręsti vis dar mokomės.

Specialiųjų mokslų teisa yra objektyvus informacijos apie tikrovę adekvatumas. Nenuostabu, kad ja tikima. Mokslas įgijo didelį autoritetą. Jo žiniomis ėmė naudotis ir universalieji mokslai (filosofija, teodicėja, teologija). Vis dėlto mokslo tiesa nėra galutinė, ji tobulinama radus naujų duomenų. Mokslo tiesos absoliutinimas (to ėmėsi pozityvizmas, scientizmas) pavojingas asmenybės ugdymui, nes veda prie moralinio reliatyvizmo, prie trumparegio ateizmo.

Amžiams bėgant išaugo įvairios mokslo šakos: humanitariniai, gamtos, socialiniai, dvasios, taikomieji mokslai. Visi jie tapo klasikiniu ugdymo turinio pamatu. Įvairios mokslo disciplinos pritaikytos mokinių amžiaus ir individualioms galioms. Ugdymo turinys tapo sudėtinga, sunkiai įveikiama problema. Pedagoginis esencializmas visiškai sumenkino mokymo turinį, o didaktinis materializmas – jį perkrovė. Daugėjant mokslinės informacijos, mokymo turinio problema vis atsinaujina, bandoma įvairiai ją spręsti, bet kol kas nesėkmingai.

Ugdymo praktikoje lemiamas vaidmuo tenka filosofijai, psichologijai ir edukologijos mokslams. Jų tiesa ši šimtmetį nepaliaujamai kito, dėl to pateisinamas nusivylimas tiesos tikrumu. Vis dėlto iš šių mokslų galima atrinkti tai, kas pastovu, amžinai teisinga, o kas laikina, konjunktyviška. Perėmė edukologija ir filosofija išlaiko savo universalumą ir aktualumą. Pasmerkę bihevizmą, froidizmą, pedagogai orientuojasi į šiuolaikinę humanistinę psichologiją ar net į kognityvizmą, sintetizmą, bet ir čia randa kraštutinių pažiūrų, dirbtinos tiesos. Ideologinės tiesos (fašizmo, nacionalsocializmo, komunizmo bei bolševizmo) visiškai bankrutavo, kartu su jomis – šių ideologijų ugdymo mokslas.

Universaliųjų mokslų tiesa, būdama vadovaujanti idėja, taip pat sudaro ugdymo turinį. Nuo jos krypties priklauso ugdymo institucijos veiklos filosofinė, religinė kryptis. Yra mokyklų, kurios vadovaujasi viena kuria nors filosofine pedagogika ar religija arba toleruoja visas pažiūras, religijas.

Filosofija, būdama universalus mokslas, tiria bendriausius būties, jos pažinimo, žmogaus ir visuomenės klausimus, todėl ji turi ypatingą reikšmę pasaulėžiūrai formuoti. Kaip specialiųjų, taip ir universaliųjų mokslų tiesą bando atskleisti atskiri individai. Jie nėra laisvi nuo subjektyvumo, todėl kuriamos įvairiausios filosofinės pažiūros. Tad filosofinės tiesos reikia ieškoti sintetiniame daugelio filosofų dialoge. Ugdymas turi apimti šį dialogą.

Taikomoji filosofija – tai etika, estetika, pojetika (darymo, technikos filosofija). Šios disciplinos yra auklėjimo teorijos ir praktikos kelrodės. Deja, jos būna taip pat įvairių krypčių, ir nelengva suvokti jų tiesą. Nelengva todėl, kad teikiami skirtingi kriterijai, sunku juos pasirinkti, nes jie būna gerai argumentuoti. Tačiau teorinė taikomoji filosofija padeda geriau suprasti daugelį atsakymų į ugdymo mokslo ir praktikos klausimus. Vis dėlto lieka daug klausimų, į kuriuos negali atsakyti nei specialieji, nei filosofijos mokslai. Žmogus nori turėti aiškius atsakymus. Juos teikia religija, tikėjimas.

Teologija – religinės tikrovės mokslas. Jos objektas – dieviškasis apreiškinimas žmonėms, kurie juo patiki. Krikščioniškoji teologija nagrinėja transcendentinę tiesą, siekiančią giliausius gamtos, žmogaus, kultūros, visuomenės egzistencijos ir raidos pamatus. Tikėjimas šia tiesa teikia papildomą žinojimą, galutinį atsakymą į žmogų varginančius klausimus: koks pasaulio, žmogaus, visuomenės likimas, kas tai mirtis, kas po mirties ir t. t., kaip gyventi, bendrauti, mylėti ir t. t. Neugdyma filosofinės ir religinės sąmonės, mokykla nusikalsta universalios, darnios ir adekvačios asmenybės ugdymo idealui (1).

Šį idealą taip pat pažeistų ugdymas be meno tiesos gėrybių. Dar antikos pedagogai meninį lavinimą ir estetinį auklėjimą aukštino kaip ugdymo gėrybę, nes meno, grožio tiesa praturtina intelektą ir jausmus, atskleidžia naujus gamtos ir žmogaus būties suvokimo horizontus. Meno tiesa suartina žmones, jungia juos vaizdžiomis vertybėmis, didžiosiomis gyvenimo, būties prasmėmis.

Tiesa apie techniką ir technologiją, apie jos ryšį su dvasiniu žmonių pasauliu dabar labai aktuali, nes buities patogumų, technikos ir technologijos dievinimas peržengė žmoniškumo ribas. Mokykloje turi būti rasta mater alumo ir dvasingumo vienovė. Kitaip sutriks visuomeninis gyvenimas.

Visuomenės tiesa – istorinio žmonių bendravimo adekvatumas. Jos tikslas – saugoti protingąją, aktyviąją, laisvąją žmogaus prigimtį. Neadekvačiai bendraujant pažeidžiamos žmogaus prigimtinės teisės, visuomenės priimtos elgesio normos, valstybės įstatymai, patvirtinti žmonių rinktu visuomenės atstovų. Šie pažeidimai – neteisingas elgesys. Tuo tarpu teisingumas – visuomenės gyvenimo ramsis. Teisingumas – taip pat ugdymo pamatas.

Vienas visuomenės elementų – tauta. Dvasinei tautos patirčiai ugdyti informaciją teikia etnokultūros, moralės, religijos tiesos, perteikiamos kalba iš kartos į kartą.

Etnokultūros bazė – gimtoji kalba, išreiškianti tautos vertybes: veiklos ir elgesio papročius, taurių santykių turinį ir stilių. Ji motyvuoja ir nukreipia žmogaus gyvenimą pagal tautos istorinę, kultūrinę, dorovinę sąmonę.

Tautos tiesa – ne vien jos teiginiai, sustingę istorijos vadovėliuose, pasakose, dainose, šokiuose, žaidimuose, bet ir kasdienis bendravimas pagal aukščiausius padarumo, dorovės kriterijus. Elementarus kriterijus – atsakomybė. Ji kyla iš savo veiksmy padarinių išankstinio suvokimo, numatymo. Lietuvis visada stengėsi nedaryti kitam žalos. Jis jautė atsakomybę už kitą, už tautą, už save. Tai rodo istorija. Šiandien kylantis nusikalstamumas yra neatsakingumo padarinys. Atsakingumas – subrendusios asmenybės bruožas. Tokią asmenybę turi ugdyti mūsų mokykla. Tuo tarpu modernioji pedagogika pirmumą teikia vaiko įgeidžiams, norams, laisvam apsisprendimui. Pedocentrizmas – pavojinga ugdymo idėja. Ja žavisi trumparegiai.

Šie keli objektyvios tiesos saugojimo ugdymo vyksme bruožai leidžia daryti išvadą, kad mokykla gali įvykdyti savo pašaukimą, jeigu pralengia istoriją ir konjunktūros reikalavimus, remdamasi amžinosiomis gamtos ir dvasinio gyvenimo tiesos gėrybėmis, jeigu išsiveržia iš buitinės aplinkos, ją peržengia ir pakyla į mokslo, religijos, meno ir technologijos aukštumas. Tai yra taškas, iš kurio matyti rytojaus derlingas laukas. Tebūnie šis rytojus šiandien!

TRUTH AND IT'S BENEFIT FOR PERSONAL DEVELOPMENT

Summary

The article discusses various aspects of truth. Truth could be viewed as a truth of nature, as an individual truth of a person, as a truth of special and universal sciences, as a truth of a society. The aim of the article is to show that school can accomplish its mission if it relies on eternal truths of nature and spiritual life. Education should stay above the routines of the every day life and raise to the heights of science, religion, art and technology. It is the point of departure from which the perspectives of tomorrow might be seen.

Literatūra

1. Maceina A. Religijos filosofija. – Putnam, 1976.
2. Pavilionis R. Prasmės problema. – Maskva, 1983 (rusų k.).
3. Platonas. Valstybė. – V., 1981.
4. Šalkauskis S. Bendrieji pedagogikos pagrindai. – K., 1936.